

YOSHLAR MA'NAVIY TAFAKKURINI OSHIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

*Ubaydullayev Ulug'bek Sirob o'g'li
Toshkent viloyati Zangiota tumani
34-maktab geografiya fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi yoshlar ma'naviy tafakkurini oshirishning mazmuni, ahamiyati va bugungi kundagi dolzarb muammolari yoritiladi. Unda yoshlarning dunyoqarashi, axloqiy tarbiyasi, vatanparvarlik hissi va mustaqil fikrlashini shakllantirishda ma'naviy tafakkurning o'zini tahlil qilinadi. Shuningdek, globallashuv, internet va ijtimoiy tarmoqlar ta'siri, milliy qadriyatlarga befarqlik, oilaviy hamda ta'limiy tarbiyadagi ayrim kamchiliklar asosiy muammolar sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishda oila, ta'lim muassasasi, mahalla va jamoatchilik hamkorligini kuchaytirish zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: yoshlar, ma'naviy tafakkur, ma'naviyat, tarbiya, milliy qadriyatlar, globallashuv, axborot madaniyati, vatanparvarlik.

Kirish. Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonlari kuchayib borayotgan sharoitda yoshlar ma'naviy tafakkurini oshirish masalasi jamiyat taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Chunki yosh avlodning dunyoqarashi, axloqiy pozitsiyasi, ijtimoiy faolligi va vatanparvarlik tuyg'usi bevosita uning ma'naviy tafakkuri bilan bog'liqdir. Ma'naviy tafakkur insonning hayotiy hodisalarga ongli munosabat bildirish, ezigulik va yovuzlikni farqlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda mustaqil fikr yuritish qobiliyatini ifodalaydi. Shu jihatdan yoshlarning ma'naviy kamoloti faqat shaxsiy tarbiya masalasi emas, balki jamiyatning barqaror rivojlanishi, ijtimoiy muhitning sog'lomligi va milliy taraqqiyotning muhim omili hisoblanadi. Ayniqsa, bugungi kunda yoshlarning zamonaviy bilimlarni egallashi bilan birga, ularning ma'naviy immunitetini mustahkamlash, milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotiraga hurmat va ijtimoiy mas'uliyat hissini shakllantirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Shuningdek yoshlar ma'naviy tafakkurini oshirish jarayoni qator murakkab muammolar bilan bog'liq holda kechmoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali turli mazmundagi axborotlarning tez tarqalishi yoshlar ongiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Ayrim hollarda yuzaki fikrlash, milliy qadriyatlarga befarqlik, iste'molchilik kayfiyati, ommaviy madaniyatning salbiy ko'rinishlari va axborotni tanqidiy baholash ko'nikmasining yetarli emasligi yoshlar ma'naviy kamolotiga salbiy ta'sir etmoqda. Bu esa oila, ta'lim muassasalari, mahalla va jamoatchilik oldiga yoshlar tarbiyasiga

kompleks yondashish vazifasini qo'yadi. Mazkur maqolada yoshlar ma'naviy tafakkurini oshirishning mazmun-mohiyati, unga ta'sir etuvchi ijtimoiy-pedagogik omillar hamda mavjud muammolarni bartaraf etish yo'llari ilmiy-akademik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. Yoshlar ma'naviy tafakkurini oshirish masalasi pedagogika, falsafa, psixologiya va sotsiologiya fanlarida shaxs kamoloti, axloqiy tarbiya va ijtimoiy ong shakllanishi bilan bog'liq holda o'rganilgan. Ilmiy adabiyotlarda ma'naviy tafakkur insonning hayotiy voqelikni anglash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda fikr yuritish, ezgulik va yovuzlikni farqlash, jamiyat oldidagi mas'uliyatini his etish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. Xususan, Sh.M. Mirziyoyev asarlarida yosh avlodni milliy taraqqiyot jarayonining faol subyekti sifatida tarbiyalash, ularning bilim, ma'naviyat va tashabbuskorligini yuksaltirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida asoslanadi [1, 2]. Shuningdek, "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmonda ham yoshlarning ma'naviy, intellektual va jismoniy salohiyatini oshirish, ularni zamonaviy bilim va kasb-hunarlariga yo'naltirish ustuvor vazifalar qatorida belgilangan [3]. Pedagogik manbalarda esa yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda ta'lim va tarbiyaning uzviyligi, oila muhitining ta'siri, ustoz-shogird munosabatlari, milliy qadriyatlar va ijtimoiy muhitning tarbiyaviy ahamiyati alohida ta'kidlanadi [6, 7]. M. Quronovning milliy tarbiyaga oid qarashlarida esa yoshlar ongida milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik, axloqiy mas'uliyat va qadriyatlarga hurmat tuyg'usini shakllantirish ma'naviy tarbiyaning asosiy mezonlari sifatida izohlanadi [5].

Zamonaviy tadqiqotlarda yoshlar ma'naviy tafakkuriga globallashuv, internet, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy madaniyatning ta'siri muhim muammo sifatida ko'rib chiqilmoqda. Ayrim ilmiy qarashlarda axborot oqimining kuchayishi yoshlar uchun yangi imkoniyatlar yaratishi bilan birga, ularning dunyoqarashiga salbiy ta'sir etuvchi omillarni ham yuzaga keltirishi qayd etiladi. Shu sababli adabiyotlarda yoshlarning axborotni tanqidiy baholash ko'nikmasini rivojlantirish, kitobxonlik madaniyatini oshirish, milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish zarurligi asoslanadi [1]. Pedagogika sohasidagi ilmiy manbalarda shaxs tarbiyasiga kompleks yondashuv, ta'lim jarayonida axloqiy tarbiya, ijtimoiy faollik va mustaqil fikrlashni rivojlantirish masalalari keng yoritilgan [4]. Mavjud manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, yoshlar ma'naviy tafakkurini yuksaltirish faqat ta'lim muassasasi faoliyati bilan cheklanmaydi; bu jarayon oila, ta'lim muassasasi, mahalla va jamoatchilik hamkorligini talab etadi. Shu bois mazkur maqolada yoshlar ma'naviy tafakkurini oshirish masalasi mavjud ilmiy-nazariy qarashlar hamda zamonaviy ijtimoiy ehtiyojlar asosida tahlil qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada yoshlar ma'naviy tafakkurini oshirish masalasi nazariy-tahliliy yondashuv asosida o'rganildi. Tadqiqot jarayonida

ma'naviy tafakkur tushunchasining mazmuni, uning yoshlar dunyoqarashi, axloqiy qarashlari, milliy qadriyatlarga munosabati va ijtimoiy faolligi bilan bog'liq jihatlari ilmiy manbalar asosida tahlil qilindi. Bunda mavzuga oid pedagogik, falsafiy va ijtimoiy qarashlarni o'rganish, ularni taqqoslash, umumlashtirish hamda tizimli tahlil qilish usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot metodologiyasida yoshlar ma'naviy tafakkuriga ta'sir etuvchi asosiy omillar — oila, ta'lim muhiti, mahalla, jamoatchilik, internet va ijtimoiy tarmoqlar ta'siri nazariy jihatdan ko'rib chiqildi. Shuningdek, globallashtirish sharoitida yoshlar ongida yuzaga kelayotgan ma'naviy muammolar, axborotni tanqidiy qabul qilish zarurati, milliy qadriyatlarga munosabat va kitobxonlik madaniyatining ahamiyati ilmiy-nazariy asosda izohlandi. Mazkur yondashuv mavzuning mazmun-mohiyatini ochib berish va yoshlar ma'naviy tafakkurini oshirishga doir umumiy xulosalar shakllantirishga xizmat qiladi.

Natijalar va ularning tahlili. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yoshlar ma'naviy tafakkurini oshirish bugungi jamiyatda faqat tarbiyaviy vazifa emas, balki ijtimoiy barqarorlik, milliy taraqqiyot va shaxs kamolotini ta'minlovchi muhim ilmiy-amaliy masala hisoblanadi. Ma'naviy tafakkur yoshlarning hayotga ongli munosabatda bo'lishi, voqea-hodisalarni axloqiy mezonlar asosida baholashi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda mustaqil xulosa chiqarishi bilan belgilanadi. Shu jihatdan ma'naviy tafakkuri shakllangan yoshlar jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarga befarq bo'lmaydi, o'zining fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'ladi hamda shaxsiy manfaatlarini umumjamiyat manfaatlarini bilan uyg'unlashtira oladi. Bu esa yoshlar tarbiyasida bilim berish bilan bir qatorda ma'naviy-axloqiy ongni rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Tahlillar asosida aniqlanishicha, yoshlar ma'naviy tafakkurining shakllanishida oila birlamchi ijtimoiy muhit sifatida alohida o'rin tutadi. Oilada shakllangan tarbiya, muloqot madaniyati, ota-onaning shaxsiy namunasi, kattalarga hurmat, halollik, mas'uliyat va mehnatsevarlik kabi fazilatlar yoshlarning keyingi hayotiy qarashlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Agar oilada sog'lom ma'naviy muhit mavjud bo'lsa, yoshlarning ijtimoiy xulqi, axloqiy qarashlari va qadriyatlarga munosabati barqaror shakllanadi. Aksincha, oilaviy tarbiyadagi e'tiborsizlik, muloqotning yetishmasligi yoki ma'naviy nazoratning sustligi yoshlar ongida bo'shliq yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli yoshlar ma'naviy tafakkurini oshirish jarayonida oilaning tarbiyaviy imkoniyatlarini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim muassasalari yoshlar ma'naviy tafakkurini ilmiy asosda shakllantiruvchi asosiy institutlardan biridir. Ta'lim jarayonida yoshlar nafaqat bilim oladi, balki ijtimoiy me'yorlar, axloqiy qadriyatlar, fuqarolik mas'uliyati va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini ham egallaydi. Ayniqsa, dars jarayonida berilayotgan bilimlarning hayotiy misollar, milliy qadriyatlar, tarixiy meros va zamonaviy ijtimoiy muammolar

bilan bog'lab tushuntirilishi yoshlarning ma'naviy tafakkurini chuqurlashtiradi. Bunda o'qituvchining shaxsiy namunasi, pedagogik mahorati va tarbiyaviy yondashuvi muhim omil hisoblanadi. Chunki yoshlar ko'pincha ma'naviy qadriyatlarni faqat nazariy tushuncha sifatida emas, balki real hayotiy munosabatlar orqali qabul qiladi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, yoshlar ma'naviy tafakkuriga ta'sir etayotgan eng muhim omillardan biri axborot muhitidir. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli platformalar yoshlar dunyoqarashini shakllantirishda katta ta'sir kuchiga ega bo'lib bormoqda. Bu vositalar yoshlarning bilim olishi, dunyoqarashini kengaytirishi va zamonaviy axborotlardan foydalanishi uchun muhim imkoniyat yaratadi. Biroq axborot oqimining nazoratsizligi, yolg'on ma'lumotlar, yuzaki kontentlar, zararli g'oyalar va ommaviy madaniyatning ayrim salbiy ko'rinishlari yoshlar ma'naviy kamolotiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bois yoshlarning axborotni tanqidiy tahlil qilish, ishonchli manbani ajrata olish, raqamli makonda mas'uliyatli harakat qilish ko'nikmalarini rivojlantirish dolzarb vazifa sifatida namoyon bo'ladi.

Yoshlar ma'naviy tafakkurini oshirishda milliy qadriyatlar va tarixiy xotiraning o'rnini alohida ahamiyatga ega. Milliy qadriyatlar yoshlarning o'zligini anglashi, xalqiga, Vataniga, tiliga, madaniyatiga hurmat bilan qarashi hamda jamiyatdagi o'z o'rnini to'g'ri belgilashiga yordam beradi. Tarixiy xotira va ajdodlar merosini chuqur anglash yoshlar ongida vatanparvarlik, g'urur, mas'uliyat va daxldorlik hissini kuchaytiradi. Agar yoshlar o'z tarixiy ildizlari, milliy madaniyati va ma'naviy merosini yetarlicha anglamasa, ularda befarqlik, taqlidchilik va yot g'oyalarga moyillik kuchayishi mumkin. Shu sababli ta'lim-tarbiya jarayonida milliy qadriyatlarni zamonaviy bilimlar bilan uyg'unlashtirish muhim ilmiy-pedagogik vazifa hisoblanadi.

Tahlil jarayonida yoshlar orasida kitobxonlik madaniyatining ma'naviy tafakkurga bevosita ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Kitob o'qish yoshlarning fikrlash doirasini kengaytiradi, nutq madaniyatini rivojlantiradi, voqea-hodisalarga chuqur yondashish va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatini shakllantiradi. Bugungi tezkor axborot muhiti sharoitida ayrim yoshlar qisqa, yuzaki va tez iste'mol qilinadigan axborotlarga ko'proq e'tibor qaratmoqda. Bu esa chuqur fikrlash, tahliliy yondashuv va mantiqiy tafakkurning sustlashishiga olib kelishi mumkin. Shu bois yoshlar orasida badiiy, ilmiy-ommabop, tarixiy va ma'rifiy adabiyotlarni o'qishga qiziqishni kuchaytirish ularning ma'naviy tafakkurini oshirishning samarali yo'llaridan biri hisoblanadi.

Yoshlar ma'naviy tafakkurini oshirishda mahalla va jamoatchilik institutlarining tarbiyaviy ta'siri ham muhim natija sifatida namoyon bo'ladi. Mahalla yoshlarning kundalik ijtimoiy hayoti, o'zaro munosabatlari, bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish va ijtimoiy faolligini oshirishda muhim muhit hisoblanadi. Yoshlarni sport, san'at, ilmfan, kasb-hunar, ko'ngillilik va ijtimoiy loyihalarga jalb qilish ularning jamiyatga daxldorlik hissini kuchaytiradi. Ayniqsa, yoshlarning real ijtimoiy faoliyatda ishtirok

etishi ularda mas'uliyat, tashabbuskorlik, muloqot madaniyati va jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu esa ma'naviy tafakkurning amaliy namoyon bo'lishiga xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yoshlar ma'naviy tafakkurini oshirishda faqat targ'ibot yoki nazariy tushuntirish bilan cheklanib qolish yetarli emas. Ma'naviy tarbiya samarali bo'lishi uchun u yoshlarning kundalik hayoti, qiziqishlari, ehtiyojlari va real muammolari bilan bog'liq holda tashkil etilishi zarur. Yoshlar bilan ishlashda buyruqbozlik yoki bir tomonlama nasihat usuli emas, balki muloqot, bahs-munozara, loyihaviy faoliyat, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va hayotiy misollar asosida tarbiyalash samaraliroq natija beradi. Chunki ma'naviy tafakkur tayyor qoida va shiorlarni yodlash orqali emas, balki anglash, tahlil qilish, baholash va shaxsiy xulosa chiqarish orqali shakllanadi.

Yoshlar ma'naviy tafakkuriga salbiy ta'sir etuvchi omillar qatorida befarqlik, maqsadsizlik, mehnatga munosabatning sustligi, iste'molchilik kayfiyati, milliy qadriyatlarga yuzaki munosabat va axborotga tanqidiy yondashuvning yetishmasligi alohida ko'zga tashlanadi. Bunday muammolar yoshlarning shaxsiy rivojlanishiga, kasbiy intilishlariga va ijtimoiy faolligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bois yoshlar tarbiyasida ma'naviy tafakkurni rivojlantirishni faqat axloqiy masala sifatida emas, balki ularning hayotiy maqsadi, kasbiy yo'nalishi, ijtimoiy faolligi va fuqarolik mas'uliyatini belgilovchi omil sifatida baholash lozim. Bu yondashuv yoshlar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarning mazmunini yanada chuqurlashtiradi.

Umumiy tahlillar asosida aytish mumkinki, yoshlar ma'naviy tafakkurini oshirish kompleks va uzluksiz jarayon bo'lib, u oila, ta'lim muassasasi, mahalla, jamoatchilik, ommaviy axborot vositalari va raqamli muhit hamkorligini talab etadi. Ushbu institutlar o'rtasidagi uzviy hamkorlik kuchaytirilsa, yoshlar ongida milliy qadriyatlarga hurmat, vatanparvarlik, mustaqil fikrlash, axborot madaniyati, kitobxonlik, ijtimoiy mas'uliyat va faol fuqarolik pozitsiyasi barqaror shakllanadi. Demak, yoshlar ma'naviy tafakkurini yuksaltirish jamiyatning ma'naviy xavfsizligi, madaniy davomiyligi va kelajak taraqqiyotini ta'minlovchi muhim omillardan biridir.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, yoshlar ma'naviy tafakkurini oshirish bugungi jamiyat taraqqiyotining muhim ijtimoiy-pedagogik vazifalaridan biridir. Ma'naviy tafakkur yoshlarning hayotga ongli munosabatda bo'lishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni anglab yetishi, axloqiy mezonlar asosida fikr yuritishi hamda jamiyat oldidagi mas'uliyatini his qilishi bilan belgilanadi. Shu sababli yoshlar ma'naviy kamolotini ta'minlash faqat tarbiyaviy jarayon emas, balki jamiyat barqarorligi, milliy qadriyatlar davomiyligi va kelajak avlod salohiyatini mustahkamlashga xizmat qiluvchi muhim omil hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yoshlar ma'naviy tafakkurini yuksaltirishda oila, ta'lim muassasasi, mahalla, jamoatchilik va axborot muhiti o'zaro uyg'un holda

faoliyat yuritishi zarur. Ayniqsa, globallashuv va raqamli axborot makoni sharoitida yoshlarda mustaqil fikrlash, axborotni tanqidiy baholash, kitobxonlik madaniyati, milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik va ijtimoiy faollikni shakllantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Demak, ma'naviy tafakkuri yuksak yoshlar jamiyatda sog'lom ijtimoiy muhitni yaratish, milliy manfaatlarni anglash va mamlakat taraqqiyotiga munosib hissa qo'shishda muhim kuch sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF–60-son Farmoni. – 2022-yil 28-yanvar.
4. Ismailova Z.K. Pedagogika. – Toshkent: Moliya, 2007.
5. Quronov M. Milliy tarbiya. – Toshkent: Kamalak, 2016.
6. Hasanboyev J., To'raqulov X., Alqarov I., Usmonov N. Pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2011.
7. R.Mavlonova., N.Voxidova., N.Raxmonqulova Pedagogika nazariyasi va tarixi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2010